

Türk Halı Sanatı İçin
Eskimeyen Bir Temel Eser:

Türk Halı Sanatı'nın Bin Yılı

Dr. Azize Aktaş-Yasa*

Bu sayımızda sizlere tanıtacağımız kitap "Halı sanatının dünya medeniyetine Türklerin hediyesi olduğunu" konu ile ilgili hemen her makalesinde ve kitabında vurgulayan, kitapları Türk sanatı ile ilgili çalışmalarda yıllardır ilk başvuru kaynağı olma niteliğini koruyan Prof. Dr. Oktay Aslanapa'ya ait.

Halı sanatı ile ilgili ilk çalışması 1953 yılında yayınlanan¹ Aslanapa'nın bu konuda genel Türk Sanatı kitapları için yazdığı halı ile ilgili bölümler² dışında, Türkçe, İngilizce ve Almanca olarak yayınlanmış bildiri, makale ve ansiklopedi maddeleri³ ile birini burada tanıtacağımız üç de kitabı mevcut.⁴ Halı sanatımıza ilişkin pek çok yayın olmasına karşılık, bu yayınların genellikle belirli yöreler veya dönemlerle sınırlı olması, kitaplarında Türk halı sanatının kronolojik gelişimini erken dönemlerden başlayarak gözler önüne seren Aslanapa'nın söz konusu yayınlarını daha da vazgeçilmez kılıyor. Bu kitaplardan birinin, Türk halı sanatı için eskimeyen bir temel eser olan "Türk Halı Sanatının Bin Yılı"nın tanıtımına geçmeden önce konuyla ilgili kitapları ile Türk halı sanatı alanının ülkemizdeki duayeni olarak kabul ettiğimiz Prof. Dr. Oktay Aslanapa'ya yaptığı ve halen yapmaya devam ettiği çalışmalarından dolayı şükranlarımızı sunmayı bu güzel sanata gönül verenler adına borç addediyoruz.

Türkçe ve İngilizce olarak bir yıl ara ile iki dilde yayınlanan "Türk Halı Sanatının Bin Yılı" isimli kitap Eren Yayıncılık ve Kitapçılık Ltd. Şti. tarafından 1987 yılında yayınlanmıştır. İngilizce baskısı 1988 yılında yapılan kitap 235 sayfa olup, 162 levha, 86 resim ve 37 çizim içermektedir. Prof. Dr. Oktay Aslanapa bu kitabını, Türk kültürünün yurt dışında tanıtılmasındaki hizmetlerinden dolayı bir şükran ifadesi olarak emekli büyükelçi Şefik Fenmen ve eşi Perihan Fenmen'e ithaf etmiştir.

Önsözünde halının dünya medeniyetine Türklerin hediyesi olarak sunulduğu, başından beri Türklerle sıkı

sıkıya bağlı olarak geliştiği ve esas maddesi yün olduğu için koyun besleyen topluluklarla ilgili olduğu vurgulanan kitap, dokuz ana bölüm ile notlar, levhalar, resimler, çizimler listesi, bibliyografya ve dizinden oluşmaktadır. Bölüm başlıkları numaralandırılmamış olup, ana başlıklar altında alt başlıklar açılmıştır.

Türk halı sanatının gelişimini kronolojik olarak izleyebildiğimiz kitap *Erken Devir Türk Halıları* (s.9-12) ile başlamaktadır. Bu bölümde halı üzerine ciddi araştırmaların 1891'de "Viyana Halı Sergisi" kitabının yayınlanmasıyla başladığı belirtilerek bu konudaki araştırmalar hakkında bilgiler verilmiş, ayrıca Büyük Selçuklulardan günümüze halı örneklerinin ulaşmadığına, Anadolu Selçuklu döneminden gelen Konya Halılarının 20. yüzyıla kadar gelişen halı sanatına zemin oluşturduğuna ve yedi yüzyıl boyunca Türk Halı sanatının parlak bir gelişim süreci gösterdiğine dikkat çekilmiştir. *Pazırık Kurganında Bulunan Halı, Doğu Türkistan'da Bulunan Halılar, Fustatta Bulunan 9. yüzyıl Abbâsî Halıları, İslami Devir* alt başlıkları altında buralarda ele geçen halılar kısaca tanıtılmış, halı sanatının daima Türklerle bağlı olarak onların oturduğu bölgelerde geliştiği, düğüm tekniğinin Abbasiler devrinde Orta Asya'dan Batıya getirildiği ve bundan sonra Selçuklu Türklerinin hâkimiyeti ile önce İslâm dünyasına ve sonra İslâm olmayan bölgelere yayıldığı belirlenmesi yapılmıştır.

Selçuklu Halıları (s.13-36) *Konya Alâeddin Camii'ndeki Halılar, Beyşehir Halıları, Fustat'ta Bulunan Selçuklu Halıları* alt başlıkları ile ele alınmıştır. Burada Konya Alâeddin

* Başbakanlık Atatürk Kültür Merkezi Uzmanı.

1. "Türk Halılarında Hayvan Postu Motifleri", *Fuat Köprülü Armağanı*, İstanbul 1953, s. 30-37.

2. *Türk Sanatı- Selçuklu ve Osmanlı Halıları*, Çini ve Minyatür Sanatı, İstanbul 1961; *Turkish Art and Architecture*, London 1971, New York 1972, s.291-301; Selçuk and Ottoman Carpets; *Türk Sanatı*, İstanbul 1984, s.342-357; Selçuklu ve Osmanlı Halıları.

3. "Osmanlı Saray Halıları Meselesi", *Milletlerarası Birinci Türk Sanatları Kongresi, Ankara 19-24 Ekim 1995. Kongreye Sunulan Tebliğler*, Ankara 1962, s.28-32; "Die Frage der Osmanischen Palast Tepiche", *First International Congress of Turkish Arts, Ankara 19-24 October 1959, Communications Presented to the Congress*, Ankara 1962, s.28-32; "Ein Anatolischer Tierteppeich von Ende des 15. Jahrhunderts", *Beiträge zur Kunstgeschichte Asiens. In Memoriam Ernst Diez*, İstanbul 1963, s.173-181; "15. Yüzyıl Sonunda Hayvan Motifli Bir Anadolu Halısı", *Türk Kültürü Araştırmaları*, I/1 (1964), Ankara 1964, s.95-103; *Türk-İslam Eserleri Müzesinden Selçuk Halıları Desenleri*, İstanbul 1965; "Seccade" *İslam Ansiklopedisi*, 10 (1967), s. 302-306; "Konya Selçuklu Halılarının Menşei ve Gelişmesi", *Türk Edebiyatı*, 132 Ekim 1984), s. 15-16; "Türk Halı Sanatı", *Erdem*, 3/7 (Ocak 1987), Ankara 1987, s.99-109; "The Development of Konya Seldjouk Carpets", *Islamic Art. Common Principles, Forms and Themes. Proceedings of the International Symposium, İstanbul April 1983*, Damascus 1989, s.56-59.

4. *Türk Halı Sanatı*, İstanbul 1972; *Selçuklu Halıları, Başlangıcından 16.yüzyıl Ortalarına Kadar Türk Halı Sanatı* (Yusuf Durul ile), İstanbul 1973; *Türk Halı Sanatının Bin Yılı*, İstanbul 1987; *One Thousand Years of Turkish Carpets*, İstanbul 1988.

A Main Reference Book for
Turkish Art of Carpet-Making:

One Thousand Years of Turkish Carpets

Dr. Azize Aktaş-Yasa*

The book that we will introduce in this issue is by Prof. Oktay Aslanapa who emphasises, in every single book and essay he wrote, that the art of carpet-making is a gift presented by Turkish people to world's civilisation and whose books are the first main reference source for years in the subject of Turkish art.

Aslanapa, whose first work on Turkish art was published in 1953¹, having written some parts on art of carpet-making for general Turkish art books², wrote notices, essays and articles for encyclopaedias in English, Turkish and German³. Aslanapa has three books, one of which we will introduce in this issue⁴. That the publications as to the art of carpet-weaving are limited to specific regions or periods makes Aslanapa's works indispensable due to their revealing chronological development of Turkish art of carpet-weaving beginning from early ages. Prior to the introduction of one of those books, *One Thousand Years of Turkish Carpets*, we wish to express our thanks and gratitude, on behalf of those who devote their studies on carpet-weaving, to Prof. Oktay Aslanapa, of whom we accept as the master of Turkish art of carpet-weaving in our country, for his continuing studies.

One Thousand Years of Turkish Carpets was published by Eren Yayıncılık ve Kitapçılık Ltd. Şti. in 1987 in two languages, Turkish and English. The book, English version of which was published in 1988, is 235 pages and includes 162 framed inscriptions, 86 pictures and 37 drawings. Prof. Oktay Aslanapa has dedicated this book to Mr. Şefik Fenmen, retired ambassador, and Mrs. Perihan Fenmen as the expression of his appreciation to Mr. And Mrs. Fenmen for their services for introduction of Turkish culture abroad.

The preface of the book states that the carpet is a gift from Turkish people to the world civilisation, that it has developed with close relationship with Turkish people

ever since and that it is closely related to the people raising sheep due to the fact that its basic material is wool. The book is comprised of nine main chapters, notes, inscriptions, pictures, a list of drawings, a bibliography and an index. Chapters are not numbered and they are added sub-titles under the main titles.

The book, that enables us to observe the development of Turkish carpets in a chronological order, starts with Early Period Turkish Carpets (pp.9-12). In this chapter, it has been stated that serious researches on carpet started with the publication of a book, *Vienna Carpet Exhibition*, in 1891. The chapter gives information about those researches and reveals that no carpet samples have been reached from Big Seljukian Period, that Konya carpets from Anatolian Seljukian Period are the basis for art of carpet-weaving having been in a development as of 20th century and that for seven centuries Turkish art of carpet-weaving has shown a brilliant development process. Under the sub-titles, namely "Carpet Found in Pazırık Tumulus", "Carpets Found in Eastern Turkistan", "9th Century Abbasi Carpets Found in Fustat" and "Islamic Period", those carpets are introduced and it has been stated that the art of carpet-weaving has developed in the regions where Turkish people live, that the knot technique have been brought to the West from Middle Asia in Abbasi period and, with the sovereignty of the Seljukian Turks, expanded first to the Islamic world and then to non-Islamic regions.

Seljukian Carpets (pp.13-36) have been dealt with under such sub-titles as *Carpets at Konya Alaaddin Mosque*, *Beyşehir Carpets* and *Seljukian Carpets Found at Fustat*. Here, eight Seljukian carpets at Konya Alaaddin Mosque are described in detail in terms of ornamentation, colours and technique, and styled geometrical ornamentation and

* Specialist, Atatürk Culture Center.

Camii'ndeki sekiz Selçuklu halısı bezemeleri, renkleri ve teknik özellikleriyle ayrıntılı olarak tanıtılmış, bu halıların karakteristik özellikleri olan stilize edilmiş geometrik bezemelere ve kûfi yazı bordürlerine dikkat çekilmiştir. 1905 yılına kadar Alâeddin Camii'ni ziyaret edenler tarafından fark edilmeyen bu halılar, ilk defa bunları keşfeden Martin'in o zamanlar Alman konsolosluğunda görevli olan Loytved'e bunların çok büyük ilmi değerine işaret etmesiyle aydınlığa çıkarılmış, kısa zamanda tanınarak meşhur olmuştur. Oktay Aslanapa, bu halıları "Renk ve dekor bakımından inanılmaz bir zenginlik gösterirler, zemin umumiyetle koyu mavi ve kırmızıdır. Motiflerde mavi, kırmızı, açık ve koyu sarı, açık yeşil göze çarpar. Koyu ve açık renklerin ahengi çok dinlendiricidir. Bunlarda en ileri resim sanatıyla boy ölçüşecek bir renk anlayışı kendini belli eder." diyerek tasvir etmektedir.

1930 yılında R.M. Riefstahl tarafından Beyşehir Eşrefoğlu Camii'nde bulunan dört halı parçası *Beyşehir Halıları* başlığı altında incelenmiş, bunlardan birinin Konya halılarına benzediği, diğer ikisinin yüzyılın sonundan veya 14. yüzyılın ilk yıllarından kalmış olduğu, dördüncü parçanın ise 15. yüzyıla ait olabileceği belirtilmiş, halıların teknik ve bezeme özellikleri hakkında resim ve çizimlerle bilgiler verilmiştir (s. 23-27).

Fustatta Bulunan Selçuklu Halıları alt başlığı altında ise 1935-36 yıllarında Fustat'ta ortaya çıkarılan 13. 14. ve 15. yüzyıllara ait, parçalar halindeki 1000'den fazla Anadolu Halısından söz edilerek, bunların çoğu İsveç olmak üzere dünyanın çeşitli yerlerindeki müze ve koleksiyonlara dağıldığı belirtilmiş, Anadolu'dan Mısır'a ihraç edilen bu halılardan ancak pek azının C.J. Lamm tarafından yayınlandığı üzerinde durulmuştur (s. 28-36). Aslanapa'nın ifadesine göre; İslâm dünyasına Türklerin getirdiği halı sanatı, diğer taraftan tek argaca düğüm tekniği ile İspanya'ya kadar yayılmış, Avrupa'da ressamın tablolarında yer almıştır.

14. yüzyıl başlarında Selçuklu Halılarından sonra ikinci grup olarak ortaya çıkan figürlü halılar *Hayvanlı Halılar* başlığı altında ele alınmıştır (s.37-59). Bu bölümde, hayvan figürlü halıların karakteristik özellikleri üzerinde durulmuş, Avrupa resminde görülen hayvan figürlü halılardan söz edilerek bu resimler ve resimlerde görülen halılar hakkında bilgiler verilmiştir. Çeşitli müzelerde bulunan hayvan figürlü halıların da tanıtıldığı bu bölüm figürlerin ayrıntılı çizimleri, hayvanlı halıların resimleri ve söz konusu halıların bulunduğu Avrupalı ressamın tablolarıyla görsel açıdan da son derece doyurucu hale getirilmiştir.

Osmanlı Devri Halıları (s.61-94) bölümünde ise, 1451'de Fatih döneminden itibaren 16. yüzyıla kadar İtalyan, Flemenk ve Hollandalı ressamın tablolarında tasvir edilen, ancak İtalyan ressam Holbein'in tablolarında daha yaygın ve belirgin olarak görüldüğü için Holbein Halıları olarak bilinen bir grup halı tanıtılmıştır. Örgülü kûfiden geliştirilmiş bordürler ve stilize edilmiş bitki motifleriyle, geometrik örnekli bu halılar, yeni bir üslûbun başlangıcına işaret etmekte olup, dört tip halinde ele alınmıştır. Crivelli ve Memling'in resimlerine bağlanan halıların da incelendiği bu bölüm çizim

ve resimlerle zenginleştirilmiştir.

XVI. ve XVII. yüzyıl Klasik Devir Türk Halı Sanatı (s.103-136) başlıklı bölümde Osmanlı halı sanatında klasik dönemin kapılarını açan Uşak ve çevresi halıları, madalyonlu, yıldızlı ve beyaz zeminli Uşak Halıları olarak ele alınmıştır. Selçuklu halılarından sonra Türk halı sanatının bu ikinci parlak devrine ait örnekler gayet güzel fotoğraflar ve yer yer çizimlerle okuyucuya sunulmuştur.

Türk halılarının klasik gelişmesi yanında, 16.yüzyılın son yarısından başlayarak yepyeni bir teknikle, tamamen natüralist motiflerin hakim olduğu *Osmanlı Saray Halıları* ayrı bir bölümde ele alınmıştır (s.137-144). Osmanlı saray halılarının nerede imal edildiği konusundaki tartışmalar üzerinde de durulan bu bölümde, söz konusu halıların İstanbul, Bursa ve Edirne gibi saraya yakın çevrelerde yapıldığını düşünmenin mümkün olduğu belirtilmiştir.

Seccadeler bölümünde (s.145-206) ise 15. yüzyıldan kalan ve bugüne kadar bilinen en eski seccadelerin Türk halı sanatında ayrı bir grup halinde geliştiği belirtilerek ayrı ayrı tanıtımları yapılmış, koleksiyon ve müzelerdeki örnekler üzerinde durulmuştur. *Uşak, Konya, Ladik, Gördes, Mucur, Kırşehir, Milas, Bergama, Hereke Halı ve Seccadeleri, Feshane Halıları* en belirgin örnekleri ve karakteristik özellikleri ile ele alınarak sunulmuştur.

Sonuç bölümünde (s.207-212) Türk Halı sanatının Hunlar devrinden başlayarak 19. yüzyıl sonuna kadar gelişimini sürdürdüğü, bugün de Konya, Kayseri, Sivas, Kırşehir bölgesi ile Batı Anadolu'nun Isparta, Fethiye, Döşemealtı, Balıkesir, Yağcıbedir, Uşak, Bergama, Kula, Gördes, Milas, Çanakkale, Ezine, Doğu Anadolu'da Kars ve Erzurum bölgesinde eski Türk halı sanatının canlandırılmasına ve geleneğin yaşatılmasına çalışıldığı belirtilmiştir. Biz de bu konudaki çalışmaların başarıya ulaşmasını gönülden dilerken, halı tarihimizi ayrıntıları ile öğrenmek isteyenlerin bu kitabı baştan sona okumalarını tavsiye ediyor, özellikle kitapta kullanılan çizimler, resimler, örneklerin hangi koleksiyon ve müzelerde yer aldığını belirtir resim alt yazıları, ayrıntılı dipnotlar, seçkin bibliyografya, şahıs adları, halı ve halı desenleri bulunan resim ve minyatürlerin bulunduğu müze, galeri, kitaplık, koleksiyon ve tarihî yapılar ile terimleri konu alan indekse dikkat çekmek istiyoruz.

Yayınlanmasının ardından on yıl geçmesine rağmen halen bu konu ile ilgili çalışanların, araştırmacıların, amatör ruhlu meraklıların ilk başvuru kitabı olduğunu kabul ettiğimiz bu yayın için Prof. Dr. Oktay Aslanapa'yı kutluyor ve özellikle geç dönem halıları hakkındaki birikimlerini yansıtan daha ayrıntılı yayınlarını da beklediğimizi hatırlatıyoruz.

Bu tür yayınların çoğalmasını umarken Türk halı sanatı ile ilgilenen herkesin haberdar olduğuna inandığımız *"Türk Halı Sanatı'nın Bin Yılı"*nı, Prof. Dr. Oktay Aslanapa'nın bu konudaki yayınlarını ve halı sanatımızla ilgili çalışmalara katkılarını ortaya koymak, ayrıca dergimizin hedefleri doğrultusunda ulaşmak istediğimiz geniş okuyucu kitlesine duyurmak amacı ile özellikle tanıttığımızı ifade etmek istiyoruz. ■

Cufic inscription bordures of those carpets, that are the most important characteristics of Seljukian carpets, are pointed out. Those carpets, not having been noticed by the visitors of Alaaddin Mosque until 1905, were brought in light with the initiative of Martin who pronounced the scientific value of the carpets to Loytved, an official of German Embassy. Oktay Aslanapa talks of those carpets as: "Those carpets are remarkably rich in colour and decor, and the ground is generally dark blue and red. On the motifs, blue, red, dark and light yellow and light green are the colours that are most attractive. The harmony of the dark and light colours are very relaxing. Here, one can see an understanding of colour that can compete with the most advanced paintings".

Four pieces of carpets found at Beyşehir Eşrefoğlu Mosque by R.M. Riefstahl in 1930 have been discussed under the title of *Beyşehir Carpets*. It has been stated that one of those pieces is similar to Konya carpets, whereas two of them are of the end of the century or from early 14th century and the fourth one is of 15th century. Technical and ornamentation - related characteristics of the carpets are also given through pictures and drawings.

Under the title of *Seljukian Carpets Found at Fustat*, more than one thousand Anatolian carpets of 13th, 14th and 15th centuries found at Fustat between 1935-36 have been examined. It has been stated that most of those carpets were disseminated to several museums and collections throughout the world, particularly in Sweden. It has also been emphasised that few of those carpets, exported to Egypt from Anatolia, have been published by C.J. Lamn. According to Aslanapa, art of carpet-weaving brought to the Islamic world by Turkish people was expanded up to Spain with the single wool knot technique and had their place in European paintings.

Figured carpets of 14th century, the second group after the Seljukian carpets, have been examined under the title of *Animal Carpets* (pp.37-59). In this chapter, characteristics of animal carpets have been dealt with and information is presented on animal carpets seen in European paintings. This chapter, introducing animal carpets being exhibited in various museums, is also visually satisfactory with detailed drawings of the figures on those animal carpets, pictures of animal carpets and European paintings with animal carpets.

Under *Ottoman Period Carpets* (pp.61-94), a group of carpets, illustrated in Italian, Dutch and Hollandaise paintings but named as Holbein Carpets since mostly seen on Italian Holbein's paintings, have been introduced. Those carpets, with geometrical shapes and plant motifs styled with plaited Cufic bordures, point out the beginning of a new style. They have been dealt with under four groups. This chapter, covering also the carpets seen on the paintings of Crivelli and Memling, has been enriched with drawings and pictures.

Under the title of *14th and 17th Centuries Classical Age Turkish Art of Carpet-Weaving* (pp.103-136), carpets

from Uşak and its environs have been dealt with as star-motif white-grounded Uşak carpets, the keys opening doors for classical period of Ottoman art of carpet. The samples of this second brilliant period of Turkish art of carpet-weaving, after Seljukian period, have been presented to the reader through beautiful photos and drawings.

Besides classical development of Turkish carpets, Ottoman Carpets have been examined in a separate chapter (pp.137-144), dominated by fully naturalistic motifs and with a brand new technique, beginning from the late 16th century. This chapter, dealing also with the discussions on the production place of Ottoman carpets, states that it is possible to consider that those carpets had been woven in such regions close to the palace as Istanbul, Bursa and Edirne.

In *Praying Carpets* chapter (pp.145-206), it has been stated that the oldest praying carpets of 15th century have developed in a separate group in Turkish art of carpet-weaving. Those praying carpets have been introduced separately and samples at the museums and collections have been focused on. *Uşak, Konya, Ladik, Gördes, Mucur, Kırşehir, Milas, Bergama and Hereke Carpets and Praying Carpets*, along with *Feshane Carpets*, have been dealt with emphasizing their outstanding characteristics and have been introduced to the reader.

Conclusion chapter (pp.207-212) puts forward that the Turkish art of carpet-weaving continued its development from Hun period until 19th century and that there are continuous efforts for reviving the tradition of Turkish art of carpet-weaving in Konya, Kayseri, Sivas and Kırşehir in Central Anatolia, Isparta, Fethiye, Döşemealtı, Balıkesir, Yağcıbedir, Uşak, Bergama, Kula, Gördes, Milas, Çanakkale and Ezine in Western Anatolia, and Kars and Erzurum in Eastern Anatolia. We wish from heart the realisation of those activities and highly recommend this book for those who want to learn our history of carpet in detail. We also wish to draw your attention to the captions, detailed footnotes and outstanding bibliography indicating in which collections or museums the drawings and pictures -especially those used in the book- are and the index covering the names of people, museums, galleries, libraries, collections and historical buildings where there are carpets and/or pictures and miniatures with carpet motifs and relevant terminology.

Our gratitude, once again, goes to Prof. Oktay Aslanapa for this book, accepted as a main reference book for researchers and for those who are interested in the subject, despite the fact that it has been ten years up to now from its publication. We also want to remind that we await more detailed publications from Aslanapa reflecting his experience on late period carpets.

Wishing an increase in the number of such publications, we want to express that we introduce this book to inform the wide range of readers that we want to reach through the objectives of our periodical and to put forward the contributions of Aslanapa to our art of carpet-weaving.